

Hévízi pillanatok

(A Csokonai Társaság *Tóparti esszék, tanulmányok* című kötetéről)

A Dunántúl egyik legnagyobb múltra visszatekintő, napjainkban is működő kulturális-alkotói szerveződése kétségkívül a hévízi székhelyű Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság. Története a 70-es években kezdődött, mikor a zalai származású, svájci emigrációban élő és író Major-Zala Lajos a fürdővárosban vett nyaralót. Hazalátogatásakor, névnapja alkalmából minden esztendőben vendégül látta barátait, pályatársait. Ezekből az összejövetelekből nőtt ki a 80-as években a Csokonai Asztaltársaság, mely jelentős szerepet játszott a zalai rendszerváltozás szellemi előkészítésében. (Az üléseken a korszak jelesei mellett persze megfigyelők, besúgók is részt vettek.) A váltást követően aztán 1992-ben nemcsak bejegyzésre került a szervezet (és nyerte el mai nevét és működési formáját), de – immár a helyi önkormányzat és később a tófürdő vezetésének támogatásával – a tematikus tanácskozások anyagából elkezdte évente megjelentetni a Hévízi almanach című kiadványt is. Az újabb időszak néhány előadásával kiegészítve, ebből a korpuszból válogat a társaság elmúlt negyed évszázadából maradandó értékeket felvillantó, ezeket összefogó *Tóparti esszék, tanulmányok* kötet.

A Péntek Imre által szelektált és összeállított könyvben 18 író-irodalmár-történész szövege kapott helyet, melyek nagyobb hányada másodközlés (az említett periodikán túl különböző folyóiratokban jelentek meg), de van, ami itt olvasható először. Ez mindenképp komoly erénye a kötetnek, mint ahogy az is, hogy az éves októberi összejövetelek jelenleg is aktív szereplői, rendszeres résztvevői mellett régebbi meghívottak előadásai is megtalálhatók benne. Köztük a közel fél évtizede eltávozott Szilágyi Ferenc irodalomtörténészé és az egyetemes magyar irodalom friss veszteségéé, Borbándi Gyula

lái – akik emléke előtt nyilvánvalóan ilyen módon is tisztelegni kíván a szerkesztő. Ugyanakkor a sokszínű kiadvány tartalma még gazdagabbá válhatott volna a társaság korábbi elnöke, Alexa Károly, a vezetőségi tag Kántor Lajos, vagy éppen az utóbbi évek egyik legjobb előadását tartó Egly Tibor (*Kerti zenélés a Festeticseknél* – 2012) írásainak beválogatásával. Ezt egyébként az is indokolta volna, hogy a kiadvány alcímében jelzett 25 évhez képest – mint említettük – „csak” 18-an szerepelnek (akkor már lehetett volna stílszerűen 25 alkotó), 1989-93-ig, 1999-ből, 2001-2007-ig, illetve 2011-ből és 2012-ből pedig egy textus sem. Pedig 2006-ban például az év elején elhunyt alapító élete és műve köré épült a tanulmányi napok szakmai programja. (Noha Gülch Csaba korábbi írása megidézzi Major-Zala Lajost, érdemes lett volna esetleg több róla szóló előadást beemelni.) Mindez persze a *Tóparti esszék, tanulmányok* értékeiből semmit sem von le, s nem csökkenti a könyv irodalomtörténeti jelentőségét sem (úgy a Csokonai Társaság kiadványait, mint tágabban a zalai literatúrát tekintve).

A válogatás első három darabja a névadóhoz és poéziséhez kapcsolódik. Péntek Imre kötetindító szövege a költő hévízi szobránál – születése 240. évfordulója alkalmából – elmondott ünnepi beszéd szerkesztett változata. (A társaság egyébként minden esztendőben megemlékezik nemzeti irodalmunk nagyjáról.) A Rátonyi József művén derengő derűs mosoly megfajtását az egyik „legszerethetőbb klasszikusunk” hanyattatások, nehézségek ellenére is vagabund életszemléletében látja a szerző. Hiszen a „dallal szerető, vidám” Vitéz Mihály éppúgy kedvelte a bort, mint ahogy Lilla szívére vágott, s éppúgy próbált érvényesülni, igazi, tehetségéhez méltó helyét megtalálni az életben, akárcsak az irodalomban. Tóth Éva írása a 2008-as tanácskozás

témájához illeszkedve a szentírási motívumokat tekinti át Csokonai lírájában. Példák sorával igazolja, hogy az alapvetően antiklerikális és talán ateista alkotó sorai, aki Linnét tartotta inkább bibliájának, milyen meglepően sok szakrális – elsősorban ótestamentumi – utalást tartalmaznak. Hogy aztán nagy „prózaí oratóriumában”, az oeuvre koronáját képező *Halotti versekben* már explicit módon „hitnek és vallásnak sarkalatját”, a lélek halhatatlanságát válassza „matériául”. Szilágyi Ferenc tíz eszendővel korábbi előadásában pedig kortársunkként áll elénk a garabonciás, bohém poéta, akit már Ady is leginkább rokonnak érzett magával. Mert felismerte a „fél magyar eget fényküllöző legbujdosóbb magyar”-ban a leueurópaibb hazai szellemet. A „világ polgárát”, aki ugyanakkor a keleti és nyugati kultúrák közti közvetítő szerepet tartotta nemzet-hivatásunknak, aki Balassi után először magyar nyelven alkotott világirodalmi rangút, s aki – Festeticsnek írt levele tanúsága szerint – azért szeretett volna Helvéciába, illetve Francia- és Olaszországba utazni, hogy az ott megszerzett ismeretekkel a honi gazdálkodás előmozdítását szolgálja.

A keszthelyi gróf és Kazinczy kapcsolatát a Helikon-i ünnepségek tükrében vizsgálja Cséby Géza. (Esetében bizonyosan e kötet számára (át)szerkesztett írásról van szó, amit az is mutat, hogy a 2009-es szöveg irodalomjegyzékében Kurucz György 2013-as könyvét és saját, idei PhD-dolgozatát is feltünteti.) A nagy ívű, lendületes és tartalmas esszé a Balaton fővárosát – Berzsenyi szavaival – „magyar Weimarrá” változtatni kívánó rendezvénysorozat mind az öt megvalósult kultúreseményét részletesen bemutatja, s azt is, melyikről miként értesült és miért maradt el a széphalmi mester. 1817 februárjában az első, időpontjában a császár születésnapjához igazított „solemnitásra”, melyen egyébként a dunántúli irodalom krémje (a niklai remete mellett Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza, valamint Horváth Ádám és Dukai Takács Judit is) részt vett, meghívót sem kapott, a Georgikon vizsgálóihoz szabott májusi összejevetelre pedig nehéz anyagi helyzete miatt nem mehetett, jóllehet azon Festetics – elismerése jeleként és az ortológus-neológus vita részesei között közvetítő gesztusként – az ő és Csokonai tiszteletére is emlékfát (madárberkenyét) ültetett. A következő év telének végén és

későtavaszan jég verte el a vetését, majd lovai betegedtek meg, végül az utolsó, 1819. február 16.-i Helikonra verset küldve köszöntötte a már halálán lévő mecénást. Személyes zalai találkozásukat – s a további ünnepségeket is – a főúr távozása lehetlenné tette, kapcsolatukat így mégis megőrizte a díszfa és a *Gróf Festetics Györgyhez* című költemény.

Tar Ferenc egy néhány évvel később indult, élethosszig tartó barátság, Deák és Vörösmarty szinte testvéri viszonyának történetét dolgozta fel gazdag jegyzetapparátussal ellátott tanulmányában. Alapvetően a fennmaradt dokumentumok, a későbbi haza bölcsének 28 levele nyomán haladva tekinti át a két nagy formátumú férfiú kapcsolatát első, 1824-es pesti találkozásuktól a költő 1855-ben, illetve (a család által továbbéltetve és -ápolva) a tudós jogász és kiváló politikus 1876-ban bekövetkezett haláláig. A zalai olvasóknak különösen kedves és hasznos lehet, hogy a hévízi szerző kitér az olyan – a nagyközönség számára talán kevésbé ismert – irodalomtörténeti jelentőségű eseményekre is, mint Vörösmarty 1827-es kehidai látogatása (ekkor Sümegeen Kisfaludyt is felkeresték), melyet 1839-ben, 1846-ban, 1852-ben és 1853-ban újbak követtek, vagy az olyan maradandó értékekre, mint Deáknak, barátja érdeklődésére, a „göcseji vidéknek beszéd módjáról” írt hosszabb levele (1827) és az 1854-ben a helyi megyegyűlés által táblabíróvá választott „koszorús költő” *Zalamegyei-ekhez* című verse.

A szövegek döntő hányada – egy lépéssel továbbmenve – a XX. századi magyar irodalommal foglalkozik. Kardos Gy. József nyugdíjas tanár, a hévízi találkozók rendszeres résztvevője és előadója, aki nem melleleg személyes visszaemlékezésként a Csokonai Társaság történetét, kapcsolódó élményeit is feldolgozta, a költő és „gyereklélekbúvár” Weöres Sándorról írt. 2007-es dolgozatában elsősorban azt vizsgálta, miért és miként hatnak a csöngői mester versei kis közönségére, hogyan segítik lelki épülésüket, világról való tudásuk gyarapodását. Pomogáts Béla egyik kedves alkotója, barátja, Takáts Gyula újbak – az 1993-as esszéje keletkezését megelőző másfél évtizedben született – líráját elemzi. Rámutat, hogy a személyes veszteségek hatására a „korábbi ’latinos’: derűsebb, harmonikusabb, érzékibb ihlet és intonáció után

egy 'görögös': tragikus, nyugtalanabb, bölcsekedő ihletet és intonációt hoztak ezek a verseskönyvek". Ugyanakkor a táj meghitt világa mellett sajátjaként „veszi birtokába a dunántúli tradíciót és kultúrát, következésképp az otthonosság és az illetékesség tudata hatja át költészetét". Pályája kései szakaszában tehát éppen e forrásvidék minél teljesebb feltárásával őrzi és tartja fenn klasszicizmusát. Másként tér vissza a gyökerekhez – amint fentebb említett alkotói portréjában Gülch Csaba bemutatja – Major-Zala Lajos. A Csokonai Társaság alapítója, aki a svájci emigrációban vált a nyugati magyar irodalom jeles képviselőjévé, szinte „újra-tanulta” anyanyelvét, miközben felfedezte annak mára feledésbe merült, archaikus mélyrétegeit. Ezekből az „elsüllyedt szavakból” építette poézisét, melynek két fő témája az Istenhez való viszony és a szerelem, s mely a szöveg keletkezése idején (1993) élő példa volt rá, miként lehet a „nyelv-idegenben” is magyar költőnek maradni, „kivirágoztatva még a fémeket is”.

Több, a 90-es évekből származó írás kapcsolódik ide, az emigráns literatúra tárgyköréhez. Csoóri Sándor *Tragédia és remény* című, kiváló esszéjében a szülőföldjükről száműzött alkotók hitét és elkötelezettségét emeli ki. Mint írja: a nyugati magyar irodalom pusztá létével élni akarásunkat igazolja, „akár egy betonrepedésben is. Akár fagyöngyként terebélyes fák magasában! Ennek az irodalomnak nemcsak története, de tudata és önérzete is van. Cs. Szabó – minden érzelgős hazafiságot félretéve – ezt fogalmazta meg sok nyugati pályatársa nevében: '... milyen jó, hogy nemzetünkért idegenben élünk, éppen ez a harc tölt el örömmel, hogy nem hiába születtem magyarnak, s ha annak születtem, nem ok nélkül választottam az emigrációt, túl az emberélet útjának felén.'". Ezt a gazdaságot, szellemi kincsestárat mutatja be, immár konkrétan, irodalomtörténeti áttekintésként, a kötet talán legértékesebb szövegében Borbándi Gyula. Az Új Látóhatár folyóirat korábbi szerkesztője Mikes Kelemenről egészen a kortársakig veszi számba – az előadás kereteihez szabottan, így értelemszerűen a teljesség igénye nélkül – azokat a jelentősebb írókat, akik közvetlen tapasztalatuknak köszönhetően közelebbi és távolibb külhoni tájakat, városokat írtak fel az egyetemese magyar irodalom térké-

pére. Írásában három olyan, különböző nyugati országokhoz kötődő alkotót is említ, akik ugyancsak helyet kaptak jelen válogatásban, ráadásul mindannyiuk szövege a személyesség jegyét is magán hordozza. András Sándor (Sándor András), a washingtoni egyetem egykori professzora és az Arkánium folyóirat szerkesztője, aki ma már Nemesvitán él és rendszeres résztvevője a hévízi tanulmányi napoknak, azt a kérdést járja körül 1996-os dolgozatában, hogy vajon „*Nyelv-e vagy ország a magyar?*”. S teljes joggal vonja le a következtetést – persze ő finomabban fogalmaz –, hogy az anyaországiak idegenkedését az emigráns literatúrától elsősorban az általuk meg nem élt, át nem érzett identitás értelmezhetetlensége váltja ki, s ebből fakad a „mi” és „ti” bántó, sokszor leki-csinyló megkülönböztetése, úgy az életben, mint az irodalomban. Még sarkosabban ábrázolja ezt az elkülönbözést az Írországban élő Kabdebó Tamás novellisztikus írása, *A két Didimus, az otthoni és a nyugati levélváltása*. Ebben a két, egymástól 56-ban elszakadt testvér ugyanazokat a problémákat járja körül más-más szemszögből. Mindkettőn vitték valamire, tudnak értéket felmutatni: a hazai nehéz sorsa ellenére itthon irodalmi „karriert” futott be, a külhoni pedig biztos megélhetéssel rendelkezik, ám megmaradt „nyugati” magyar írónak, s magyarázkodnia kell emiatt, védeni annak jogosultságát. Nagy Pál, a párizsi Magyar Műhely korábbi szerkesztője, a Csokonai Társaság tiszteletbeli elnökségi tagja, a 2010-es, vadászati témájú tanulmányi napok kapcsán hévízi élményeit írja le. Végkövetkeztetése – mintha a nyugati Didimus tért volna egy látogatás erejéig (ide) haza: „Nem lehet ötvennégy évet büntetlenül idegenben leélni. A hétköznapi élet, a hétköznapi események helyét a befogadó ország hétköznapi élete, hétköznapi eseményei töltik ki; néha úgy érzem, az eltérés s a különözés szakadéka áthidalhatatlan. (...) De legalább tudatosítható, értelmezhető. Ezért figyelek mindent idehaza is, odahaza is. Kettős tudatom alakult ki: egy magyar és egy francia. Micsoda nyereség! – gondolom, de ugyanakkor azt is észreveszem, hogy mindkettőből egy kicsit kimaradok; pontosabban mindkettőhöz viszonyítva kívülálló maradtam.”.

Az illyési síp más ágain inkább a magyarság

megmaradásáért, önazonosságának őrzéséért vívott – írókról lévén szó – szellemi harc dalai szólalnak meg. A „mi” és „ti” helyett itt „mi” és „ők” különállásáról, azaz a többségi nemzetektől való elkülönüléséről van szó. Az erdélyi Gálfalvi György rövid írásában egy vonatútját is felidézi, melynek során a fülkében ülő két, „fölkényes balkáni mosolyú” útitársa az odaát, az anyaországban élő magyarok élehetlenségét kárhoztatta, amiért azok még a vilamosok égőinek ellopásához is lusták. A vajdasági Tari István – ugyancsak a társaság elnökségi tagja – a legyilkolt délvidéki magyarok utódait a jugoszláv eszmével megvenni kívánó, elnyomó hatalom álnokságáról, s a tragédiák, a folytonos megaláztatás ellenére megalkuvókról, behódolókról rántja le a leplet. 1997-es szövegében bemutatja a „testvéri szándék” igazi megnyilvánulásaként a közelmúltbeli háborúban a „magyarság szándékosan túlméretezett mozgósítását, a magyar alkotók harcterek poklaiba kényszerítését, kiszorítását, elűzését”, ami végre kijózanítóan hatott az itt élők számára. A helyi „aranytartalékok csodája”, hogy mindennek ellenére folyton születtek és születnek értékes szép-irodalmi alkotások. Hasonlóan szomorúak Bence Lajos *A kétnyelvű oktatás öt évtizedes tapasztalatai a Muravidéken* című dolgozatának tanulságai. Az egykor a nemzetiségeknek tett hatalmi gesztus ugyanis az elmúlt időszakban szándékolt asszimilációs eszközzé vált. Az egyre fogyó magyar közösség számára így mára – megfelelő kompetenciával rendelkező tanítók, papok hiányában – a család maradt az önazonosság-őrzésnek és az anyanyelv elsajátításának, továbbörökítésének egyetlen terepe. Az ebben rejlő „tartalékok” viszont bizakodásra adhatnak okot.

Megerősítve a kötet sokszínűségét, két, a 2009-es év hal-tematikájához kötődő írás is helyet kapott a válogatásban. Zalán Tibor kiváló, a humort sem nélkülöző szövegében látszólag messziről, Reviczky Ibsen-félfordításától (*Nóra – Babaház*) jut el a halász és a horgász közti különbség tisztázásával Ottlik Hemingway-félfordításáig (*Az öreg halász és a tenger – Az öreg horgász és a tenger*) – jóllehet itt nem az eredeti cím szó szerinti átültetése, illetve át nem ültetése a probléma. (Egyébként akkor a norvég mű esetében is a főnév elé kellene tenni az „Egy” szócskát.) Bokányi Péter másfelől közelít, az irodalmi textus és a hal elméleti megfeleltetésével indít (szöveg-hal, író-horgász, olvasó-halfogyasztó), majd a számtalan konkrét megjelenítés közül személyes kánonjából hoz két példát: Bólya Péter és Bertha Bulcsu kapcsolódó prózáját.

A *Tóparti esszék, tanulmányok*, noha nem évfordulós kötet, fontos mérföldköve a Csokonai Társaság kiadványozásának, s így – mint említettük – értékes darabja a szekunder szövegekben nem bővelkedő zalai irodalomtörténetnek (még akkor is, ha ezek az írások zömében nem megyei vonatkozásúak). Megjelentetése, elsősorban hiánypótló jellege miatt, további feladatként tételezheti az évente születő új, tematikus szövegek – s nyilván lehetőség szerint az összes eddigi előadás – összegyűjtésének és (legalább a társaság honlapján való) közreadásának szükségességét. És akár, természetesen az anyagiak függvényében, a Hévízi almanach sorozat elejtett szálának újrafelvételét. Mindehhez szükséges az elhatározáson túl az érintettek összefogása, de ebben – úgy gondoljuk – eddig sem volt hiány.

(Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság,
Hévíz, 2014)